

Martinskirkenes prestegård i Stavanger

Arne Kvitrud, Søndre Nordheims gate 9, 4021 Stavanger.

Publisert i *Ætt og heim – Lokalhistorisk årbok for Rogaland* i 2017.

Retur

Innledning

Sommeren 2014 var det arkeologiske utgravninger i Kirkegata 22 i Stavanger, der Zara-bygget står i dag. Selv om kildene fortsatt er få og kan tolkes på flere måter, har vi nå et bedre grunnlag til forstå hva området ble brukt til og når det ble bosatt.

Denne artikkelen omhandler området fra Prostebakken til Valberget, og fra Vågen opp til Kirkegata. Nedenfor Valberget lå neset som i middelalderen ble kalt Skagen, og som var eid av korprestene i domkirken fra slutten av 1200-tallet.¹ Øst for Kirkegata lå kongens eiendommer, som Arnegård ble utskilt fra. Nær krysset av Prostebakken og Kirkegata var det en kirkegård.²

Terrenget er i hovedsak en bakke fra det som i dag er Kirkegata og ned til Vågen. Strandkanten lå trolig like utenfor det som i dag er gata Skagen.

De arkeologiske utgravningene på Skagen og i Kirkegata

En har gravd flere steder i gata Skagen fra Prostebakken til Valberget uten middelalderfunn.³ Det er likevel noen funn. Da en i 1902 rev den gamle teaterbygningen i Skagen 18,⁴ ble det funnet et par mindre klebersteiner i grunnmuren. De hadde tilhogde og avrundete hjørner.⁵ Plasseringen tilsier at de ikke har vært der lengre enn grunnmuren.

Under huset i Skagen 18 ble det gjort arkeologiske utgravninger i 1975 og 1995.⁶ Nederst var det en sandstrand. Over sanden var det en fylling med steiner, og et trestykke. Trestykket hadde en kalibrert alder mellom år 890 og 1220 med 95 % sannsynlighet.⁷ Det er mer enn 50 % sjans for at trestykket er fra før år 1100. *Alexander Dunlop* mente at trestykket var fra en revet bygning.⁸ Over fyllingen var det glass og keramikk fra 1600- og 1700-tallet. Ett av keramikkskårene kunne være fra middelalderen.⁹ Selv om en har middelalderfunn fra Skagen 18, har det ikke vært hus der i middelalderen.

¹ Kvitrud, 2016, side 209f.

² Se min kildegjennomgang i Kvitrud, 2009, side 9ff.

³ Per Haavaldsen og Tore H. Olsen: Innberetning om undersøkelser i samband med utskifting av vann og avløpsledninger i forbindelse med gatebruksplan for Skagen, AM, 7.12.2000 – AM, topologisk arkiv, boks 15 og Lillehammer, 2000, side 16.

⁴ Det var teater her fra 1856 til 1902. Nå er det Hansen Hjørne AS.

⁵ Stavanger Avis, 16.7.1902.

⁶ Arnvid Lillehammer: Melding om prøveboring på tomte Skagen 18, Stavanger 20.10.1975. Notat, Topografisk arkiv, AM, jamfør også Lillehammer, 2000, side 16. Dunlop, 1995.

⁷ Løken, 1999, side 391. Dunlop, 1995, side 5 og 6 gir dateringene med ett standardavvik (67 % sannsynlighet).

⁸ Dunlop, 1995, side 5. Lillehammer (2000, side 16) støttet denne konklusjonen.

⁹ Dunlop, 1995, side 5 og Lillehammer, 2000, side 16.

Figur 1: Under Skagen 18 har arkeologer gravd i to omganger.

Lengre opp i bakken er Zara-bygget i Kirkegata 22. I 1972 fant *Arnvid Lillehammer* i ei grøft rett utenfor inngangsdøra i Kirkegata, store kantede steiner som kan være rester etter en «mur av noko slag». Den var orientert på tvers av gata. Det var også funn av keramikk som var yngre enn reformasjonen og av østersskall. Skallene er ikke datert.¹⁰

Figur 2: Tomta for Zara-huset etter rivingen av bygget til Norem Baade i 2014.

I 2014 fant *Halldis Hobæk* rester av golvet på et hus sørvest på Zara-tomta.¹¹ Den bevarte delen av huset var 3,8m*2,4m, men den kan ha vært større.¹² Kullbiter under hellelaget ble datert til perioden 1010-1160, og kullet i hellelaget til perioden 1020-1190.¹³ En har først hatt et hus med jordgolv, og så lagt steingolv. Funn av leire i ildstedet kan tyde på at det har vært ei smie.¹⁴ Det var vanlig på gårder å plassere smier utenfor tunet. I Bergen ble også bakerne, smedene og badstuer plassert utenfor bybebyggelsen i middelalderen, for å forebygge bybranner.¹⁵ Men funnene her er mye eldre enn byen.

Smia har etter en tid blitt forlatt, og tomta har blitt fylt med husholdningsavfall. Hobæk mente at det trolig var i høy- eller senmiddelalderen.¹⁶ Det var også funn av keramikkskår fra 1200-

¹⁰ Arnvid Lillehammer: Notat til topografisk arkiv (gjeld Stavanger by), AM, 21.3.1972. Notatet er merket S9781. Lillehammer, 2000, side 17.

¹¹ Hobæk, 2015. Smia lå nederst på tomta og nærmest Torget.

¹² Hobæk, 2015, side 12.

¹³ Prøven Ua-49504 ble datert til 1010-1160 og Ua-49505 ble datert til 1020-1190, jamfør Hobæk, 2015, side 12, 28 og 29.

¹⁴ Hobæk, 2015, side 12 og 14.

¹⁵ Norges kulturhistorie; bind 2, Kaupang og katedral, Oslo, 1979, side 64.

¹⁶ Hobæk, 2015, side 14.

eller tidlig 1300-tall på tomta.¹⁷ Avfallet tyder på at det var våningshus på oppsiden av smia, ikke langt unna.

Figur 3: Resten av huset sørvest på tomta i 2014. I forgrunnen er det heller. Mellom den store hjørnehellen og det hellelagte golvet i bakgrunnen har det vært et ildsted. Pilen viser retning mot nord og tommestokken ved siden av er et metermål. Foto: Halldis Hobæk, NIKU.

Videre var det en kokegrop med en diameter på om lag en meter øst for smia.¹⁸ Kokegropen hadde to bruksperioder. Den eldste var fra perioden 960-1050, og den yngste fra perioden 1030-1230.¹⁹ Kokegroper med en diameter på omkring en meter kan brukes til å tilberede mat for omtrent 30 mennesker.²⁰ Hvem de kan ha vært, kan en bare spekulere i. I tillegg til denne gropen var det også en grop som var om lag to tusen år gammel.²¹ Det er funnet mange kokegroper nær middelalderkirker og kirkegårder. Det er så påfallende at mange mener at det må ha en felles årsak. Flere har framhevet muligheten av at det viser til kontinuitet i kultsteder over lange tider. Det er ikke konsensus i tolkningene.²²

Funnene fra Zara-tomta tyder på bebyggelse i området på 1100-tallet. Dateringene samsvarer også med trestykket i Skagen 18. Slik sett kan trestykket i Skagen 18 være fra smia, eller en samtidig bygning i nærheten. Det er funnet smier på Torget,²³ så Zara-smia har neppe tilknytning til domkirken. Den kan derfor være forbundet med byggingen av kirken og prestegården. I så fall er kirken omtrent like gammel som domkirken. Alderen tilsier at kirken kan ha vært en interimkirke for domkirken da den ble bygd, og soknekirke etterpå.

¹⁷ Hobæk, 2015, side 11.

¹⁸ Kokegroper er groper med et kullag dekket av skjørbrent stein (Wikipedia: Kokegroper). Besøkt 25.5.2016.

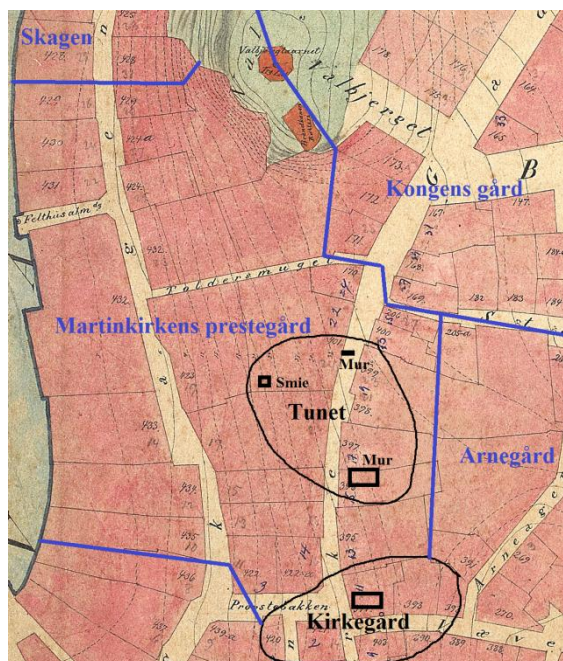
¹⁹ Dateringene er med C14-metoden og det oppgitte intervallet er med ett unntak 95 % -fraktile. Den ene prøven hadde adskilte dateringsområder, som gjorde det naturlig å bruke 86 % -fraktalen.

²⁰ Skre, 2007, side 400.

²¹ Prøven Ua-49506 ble datert til mellom 60 fvt. og 60 evt., jamfør Hobæk, 2015, side 12 og 29, samt omtalen i Stein Roger Fossmo: Arkeologer fant boplass fra rundt år 60 e. Kr. i Kirkegata: Her kokte folk på Jesu tid, RA, 8.11.2014.

²² Skre, 2007, side 399ff.

²³ Brendalmo og Paasche, 2015.

Figur 4: En skisse over arkeologiske funn, og mulige plasseringer av kirkegården og gårdstunet (i svart). Videre omtrentlige grenser for eiendommer omkring år 1250-1350 og gårdsnavn (i blått). Rektangler er rester av hus eller mur. Skagen var utskilt på slutten 1200-tallet. Arnegård ble utskilt fra Kongens gård om lag år 1300. Vågen er til venstre (vest). Kartgrunnlaget er fra 1860-tallet.²⁴

Kirken og kirkegården

Det er etter mitt skjønn rimelig å se funnene i Skagen 18 og Kirkegata 22 sammenheng med kirken og kirkegården ved Prostebakken. Ut fra hvem som var grunneiere etter reformasjonen er det rimelig at det var geistlige grunneier før den store mannadauen. Kirkegårdene i middelalderen hadde ikke en bestemt form. Vi kjenner heller ikke formen på denne kirkegården, eller hvor stor den var. I Figur 5 har jeg tegnet en mulig plassering ut fra de funnene vi har.²⁵ Det er skelettfunn like sør for Prostebakken,²⁶ i Rolfsen-bygget ved krysset mellom Søregata og Kirkegata²⁷ og i selve Kirkegata.²⁸ Beifunnene innover mot Arneageren viser at kirkegården har strukket seg den veien også.²⁹ På Sølvberget var det mye fjellgrunn, som var uegnet som kirkegård, så det er grenser for hvor langt kirkegården kan ha strukket

²⁴ SBA, Torstrup K. F. Detaljkart over Stavanger: 22 plater oppmålt i årene 1863 - 1867.

²⁵ Olavskirken på Avaldsnes og mange andre kirker fra middelalderen i Rogaland har sirkulære kirkegårder. Brendalsmo og Stylegar, 2003, side 169ff drøftet om de runde kirkegårdene kunne komme fra keltisk påvirkning. Ovale eller sirkulære kirkegårder med diameter fra 15m til 25m var vanlige på Island på 1000- og 1100-tallet (Zoëga, 2014, side 28). Kvadratiske og rektangulære kirkegårder var også i bruk i Norge, jamfør Brendalsmo og Stylegar, 2003, side 166ff.

²⁶ Skagen 9 – matrikelnummer 439 i grensen med Urgata 8 med matrikelnummer 420. Kistene var under skorsteinen, og lå delvis under en mur som støtte til Urgata 8. Stavanger Avis: Fundne menneskeben. Gammel kirkegaard? 3.9.1902, Stavanger Amtstidende: Ligkistefund, 3.9.1902, Stavanger Aftenblad: Ved udgravning, 3.9.1902. Vestlandsposten: Ved udgravning, 3.9.1902.

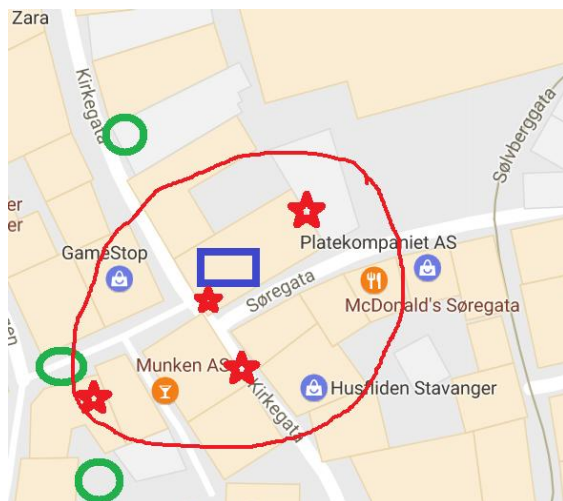
²⁷ SBA, PA 110 A. E. Erichsen, pakke 23, side 20 (meddelelser fra inspektør Schieve), jamfør også Daae, 1899, side 285 (som skrev at funnene var på toppen av Prostebakken) og Brøgger, 1915, side 264, note 23 (som skrev at kirken lå i bunnen av Prostebakken). Erichsen skrev en gang mellom 1861 og 1866 at det var hos baker Egenes og at funnet ble gjort for "en del" år siden. Baker Peder Enoksen Egenes overtok Kirkegata 11 med matrikelnummer 394 (dagens Rolfsenbygg) i 1838 (i henhold til SAS, Panteregister) og hadde den også ved folketellingen i 1865. Erichsen (SBA, PA 110 A. E. Erichsen, pakke 23, side 27, punkt 36) skrev også at baker Egenes gård i enden av Prostebakken – var «fordum kirkegaard». Schieve kom til Stavanger i 1840. Stavanger Amtstidende skrev 14.1.1844 om en mindre brann hos baker Egenes, men om brannen var foranledningen til gravningen er uvisst.

²⁸ Stavanger Aftenblad: Under gravningen, 30.7.1904, jamfør Stavanger Amtstidende og Adresseavis: Værre og værre, 29.7.1904 og Henriksen, 1975, side 59.

²⁹ SBA, PA 110 A.E. Erichsen, pakke 23, side 20, jamfør også Daae, 1899, side 285 og Brøgger, 1915, side 264, note 23.

seg. Det ble ikke omtalt funn av bein nær bygningsrestene i Kirkegata 15, i bakgården til Skagen 7 opp mot Urgata³⁰ eller da arkeologene gravde opp en stor del av Prostebakken.³¹ Det har likevel vært så mye grøftegraving i Prostebakken, at eventuelle menneskebein kan ha blitt fjernet for lenge siden.

Kirkegården lå på begge sider både av det som nå er Kirkegata og av Urgata. Det tyder på at gatene i middelalderen ikke var slik de er nå. De kan likevel ha vært blindgater som endte ved kirken. Prostebakken må også være anlagt etter at kirkegården ble nedlagt. Samtidig lå kirkegården delvis på Arnegård på østsiden av Kirkegata. Det gjør tolkningene komplisert.

Figur 5: Skisse med en mulig plassering av Martinskirken (blå) og den tilhørende kirkegården (rød) ca. år 1300. Stjerner (rød) viser til omtrentlig plassering av funn av menneskebein, og ellipser (grønn) at det er gravd uten beinfunn. Alle kirker lå i omtrent øst-vest-retning, der koret var i øst. Kristne graver var også i øst-vest-retning med hodet i vest.

Funnene fra Skagen 18 og Kirkegata 22 kan være fra en eiendom som strakte seg fra Vågen til litt forbi Kirkegata. Bortsett fra at gården hadde en smie vet vi ikke så mye. Der Capone nå har sin butikk i Kirkegata 15, ble det ved graving i 1855 eller 1856 funnet kanthjørnet av en gammel mur.³² Den lå noe tilbake for gaten. På 1860-tallet så *Claudius Jacob Schive* for seg det som en kirke, og en kirkegård som gikk sørover til Kirkegata 11 (Rolfsenbygget) og videre inn mot Arneageren. Han omtalte ingen beinfunn. Men med de nye utgravingene, er det like rimelig å se for seg muren som en del av tunet på gården.

Det er trolig at kirken ved Prostebakken var Martinskirken. Martinskirken er kjent i kilder fra omkring 1286 til 1330.³³ Martinskirken ble lagt ned en gang etter den store mannedauden i 1349-50. Det er rimelig at det var en prestegård i tilknytning til kirken. Aslak var rektor

³⁰ Lillehammer, 2000, side 16.

³¹ Arvid Lillehammer: Notat gjeld Stavanger by, 21.2.1972. Det ble gravd i Prostebakken, og en fant uberørt marin leire en halv meter under bakken. Det var sju meter over havnivå, som må ha vært nede i bakken i høyde med bokhandelen. I 2000 ble det i en grøft nederst i Prostebakken funnet keramikk fra den seneste delen av middelalderen, men det er ikke omtalt funn av bein (Lillehammer, 2000, side 22, punkt 37).

³² SBA, PA 110 A.E. Erichsen, pakke 23, side 20. Erichsen skrev at det var "ved" apoteket (i Kirkegata 19, matrikelnummer 398) og kjøpmann Furst (Paul Furst i Kirkegata 15, matrikelnummer 396). Siden Schive mente kirken var på Fursts grunn kan selve murhjørnet vært her, eller muren gått i retning Kirkegata 19.

³³ Første gang omkring 1286, jamfør DN I nr. 70, jamfør datering i RN 2 nr. 457 og siste gang i 1330 (DN VI nr. 134, jamfør RN 4 nr. 732). Se også min gjennomgang av kildematerialet i Kvitrud, 2009, side 9f.

(*rectori*) over Martinskirken i 1295.³⁴ En rektor styrte over en kirkelig institusjon.³⁵ Her var det nok soknepresten som var rektor for soknet og soknekirken. I 1298 var Bilev vikarprest (*vicarius*).³⁶ Det kan være at Aslak var sokneprest og ansatte Bilev til å stå for de daglige oppgavene. I 1330 var Sakse prest (*sira*) i Martinskirken.³⁷

Figur 6: Alterstykke som viser sankt Martin av Tours. Det ble laget i Bergen tidlig på 1300-tallet. Foto: Ívar Brynjólfsson.³⁸ Martinskirken var viset til Martin av Tours.

En annen mulighet er Peterskirken. Det vil passe at den i så fall lå på Arnegård, som var prestegård for Peterskirken. Ulempen med forklaringen er avstanden til Hospitalet ved Klubbegata. Om lag 1270 fikk presten i Peterskirken overoppsynet med Hospitalet. Avstanden blir i så fall stor, men mulig. Skjelettfunnene ved Laugmannsgata³⁹ tilsier at det er mer trolig at Peterskirken lå der.

1400- og 1500-tallet - oppdeling i tomter

En gang mellom den store mannedauden i 1349-50 og tidlig på 1400-tallet ble en rekke kirker lagt ned, deriblant Martinskirken. Prestegården mistet sin funksjon. Vi mangler kilder til å si hva området ble brukt til på 1400-tallet og i første halvdel av 1500-tallet, men det kan ha vært leid ut. Eiendomsretten til området var delt mellom Arnegård (øst for Kirkegata), kongen mellom Kirkegata og gata Skagen, og kannikene for tomtene ved Vågen.

Det ble i 1686-96 det betalt grunnleie for Skagen 10, 12, 14, 20, 22 og 24 til Manufakturhuset i Bergen.⁴⁰ Det vil si en nærmest sammenhengende rekke tomter langs Vågen fra Prostebakken til og med Skagen 24. Alle eiendommene lå på sjøsida av gata Skagen. Skagen 16, 18 og 20 var i privat eie. Det var flere rettssaker om disse tre eiendommene, uten at Manufakturhuset klarte å bevise at de var eier. Det er likevel sannsynlig at de opprinnelig

³⁴ Like før 8.9.1295 i DN IV nr. 16 – på latin «... *Aslaco rectori ecclesie beati Martini* ...», jamfør RN 2 nr. 789.

³⁵ Wikipedia: Rektor (kirkelig), Besøkt 1.4.2017. Ordet rektor ble ikke mye i brukt i Stavangerområdet, men ble også brukt i 1298 om soknepresten på Madla – på latin «...*Thordo rector ecclesie de Mollum*...» (DN IV nr. 36).

³⁶ DN IV nr. 28 fra 13.6.1298. På latin «... *Bilews sacerdos vicarius in ecclesia beati Martini ciuitatis Stawangrensis*...», jamfør RN 2 nr. 927.

³⁷ 24.3.1330 i DN VI nr. 134 «... *sira Saxa at Marteins kirkiu*...», jamfør RN 4 nr. 732.

³⁸ Alterstykket er fra Möðruvellir i Hörgárdalur på Island, og er nå i Þjóðminjasafn Íslands (Islands nasjonalmuseum - gjenstand 6430). Bildet er hentet fra Handritin heima: Altarisbrík frá Möðruvöllum - <http://www.handritinheima.is/juni2002/html/fyrirbrik.htm>.

³⁹ Kvitrud, 2009, side 9ff.

⁴⁰ Statsarkivet i Bergen, Stiftsamtmannen i Bergen, Grundebog for Bergen 1686-1696, nr. 2049. Mer om eiendommenes historie finner en hos Giese (1968) og Kvitrud (2006, side 102-105).

tilhørte den samme eiendommen. Kongen ga i 1671 ”Sembs og Sandvigs avhændede gods” i Stavanger til Barnehuset i Bergen. Barnehuset og Manufakturhuset var den samme institusjonen.⁴¹ Sem og Sandviks eiendommer hadde igjen sitt opphav i eiendommer til Rosenkrantz-familien.⁴² I 1561 makeskiftet Erik Rosenkrantz i Bergen til seg eiendommer fra Kriken prebende.⁴³ Det kan ha omfattet eiendommene langs Vågen. Kongen overtok igjen eiendommene en gang mellom 1639 og 1672, men vi vet ikke hvorfor. I 1589 ble det utgitt grunnbrev fra domkapitlet på Skagen 26,⁴⁴ som viser at korprestene eide den nordligste tomten ved Vågen. Kriken prebende kan ha eid resten. En kan se for seg at Erik Rosenkrantz eller hans menn delte opp eiendommen langs Vågen i parseller fra 1560-talet og utover.

Kongen var grunneier mellom gata Skagen og Kirkegata etter reformasjonen. Spørsmålet er da om det var kongen eller biskopen som var grunneier før reformasjonen. Stort sett ble eiendelene til kongen og biskopene («stigten») etter reformasjonen ført hver for seg i de statlige regnskapene. I de eldste inntektslistene vi har over grunnleier i Stavanger fra 1567 og så fra 1602 og utover, finnes det ikke spor etter biskopens eiendeler. Det kan tolkes som at kongen tok tilbake Kongsgård med tilhørende eiendommer som kongen en gang hadde gitt til biskopene da de katolske biskopenes funksjon opphørte, eller at eiendommene i Stavanger ble ekspropriert på en annen måte enn resten av bispegodset. Slik jeg ser det, er det mest rimelig å gå ut fra at biskopen var grunneier før reformasjonen. I 1578 leide kongen ut tomte som lå nærmest Prostebakken.⁴⁵ Vi kan se for oss at i årene etter ble hele området mellom gata Skagen og Kirkegata fram til Valberget, stykket opp og leid ut.

For Skagen 10 har vi et målebrev fra 1593.⁴⁶ Størrelsen på tomte var omtrent som på 1860-tallet. Grunnbrev og målebrev ble utstedt av grunneier for nye eiendommer, dersom tomtas størrelse endret seg, men også noen ganger ved skifte av eier. For å øke bruksverdien av tomtene og for å få inn større båter, var det nødvendig å få bryggekanalen ut på dypere vann.

⁴¹ 3.12.1671 jamfør Frimann, 1777, side 52-53. Navnet Manufakturhuset hadde sin bakgrunn i en handelsmann som i 1684 fikk kongens tillatelse til å produsere lin- og ullklær i Barnehuset for det militære. Kilde Wikipedia: Manufakturhuset, besøkt 21.5.2016.

⁴² Se for eksempel 15.1.1639 i SAS, Stavanger byfogd, Tingbok, Stavanger bytingsprotokoll, BA 13, side 330, (sammendrag i Erichsen, 1903, side 227 og SBA, PA 267 Axel Kielland, pakke 2, side 109) hadde Albert Sandersen i Egersund ikke betalt grunnleie til kongen i tre år (1630, 1632 og 1633). Grunnleien var en daler i året. Videre 1,5 riksdaler i året i grunnleie på en grunn som tilhørte Rosenkrantz-ene (de Rosenkransers grunn) etter Peder Hanssens seddel. Albert Sandersen bodde i Skagen 12 (dagens Bevaringsvesel Bar & Restaurant). Jeg tolker det som at Rosenkrantz-ene eide nedenfor gata Skagen og kongen ovenfor gata.

⁴³ Steinnes 1962, side 60. 22.7.1575 fikk presten Peder Klaussen Krigen prebende (NRR II, side 161-162). 20.6.1592 krevde han revisjon av et makeskifte fra 1561 mellom Erik Rosenkrantz og Krigen prebende. Peder Klaussen fikk endelig oppgjør fra arvingene etter Erik Rosenkrantz 21.4.1597 (Steinnes 1962, side 38 note 11 og side 60 – etter bekreftet avskrift av 1.5.1597 i Bispearkivet i SAK). Dokumentet var i 1961 i NRA, men verken i NRA eller SAK fant de det igjen i 2006. Vi får likevel et inntrykk av hvilke gårder som ble makeskiftet i NRA, Danske kanselli, skabsager 9, pakke 133¹, Litra F: ”En klar Jordbog paa det geistlige gods oc aarlige indkomst som kanikkerne sokneprestene oc kirkerne følger oc opbarer udj Staffuanger stigt”. Den er fra en gang i perioden 1587-1598. Den gir likevel ikke detaljer om eiendommene i Stavanger.

⁴⁴ SAS, Stavanger byfogd, Tingbok BA13, side 363b, også gjengitt i Erichsen, 1903, side 239.

⁴⁵ 8.7.1578 – Digitalarkivet, NRA diplomsamling, dokument datert 22.11.1618, jamfør sammendragene i SBA, PA 267 Axel Kielland, pakke 2, side 109, SBA, PA 110 A. E. Erichsen, IV Stavangerenia, Elgvin, 1956, side 54 og 452, og SBA, PA 149 Johannes Elgvin, boks 1. Eiendommen var i 1578 noe større enn summen av Kirkegata 14 og Prostebakken 3 (bokhandelen) på 1860-tallet, trolig fordi gateutvidelser har tatt deler av tomte. Tomte var fra øvre til nedre gate.

⁴⁶ 27.1.1593 jamfør SAS, pantebok Ila, side 55-56, SAS, Pantebok for Stavanger 1716-1731, side 10 og Gundersen, 1953, side 330. For 1860-tallet er breddene avlest fra SBA, Torstrup K. F. Detaljkart over Stavanger: 22 plater oppmålt i årene 1863 - 1867. Bredden var 18 alen (11,3m) ved gata, 14,25 alen (8,8m) nede ved sjøen og lengden ut på sjøen 66 alen (41,3m). På 1860-tallet var bredden ved gata fortsatt 18 alen. Lengden varierte litt om en målte i nord eller sør. Vi vet ikke hvor en målte i 1593, men innenfor målenøyaktighetene var tomte uendret fra 1593 til 1860-tallet.

Det krevde store mengder fyllmasser. I Skagen 4 og 4a, kastet en boss i sjøen på 1400-tallet.⁴⁷ Det er lite trolig at utfyllingene ved Skagen 10 er gjort før en fylte ut ved Skagen 4a og Skagen 18. Det kan være at fyllmassene ble tilgjengelige fra og med 1578, da området over gata Skagen ble parsellert. Huseierne langs Vågen kan ha kjøpt en del av parsellene over gata, og hentet fyllmasser derfra. Rydding, planering og husbygging med kjellere, kan også ha gitt tilgang på fyllmasser.

Sammendrag

Kildene er fortsatt få, og kan tolkes på ulikt vis. Den forklaringen jeg finner mest trolig er at om lag år 1100 ble Martinskirken med tilhørende kirkegård opprettet nær toppen av Prostebakken. Det ble samtidig bygd en prestegård med tun litt lengre nord. Kirken og prestegården ble lagt i ytterkant av Kongsgård-eiendommen der de var minst mulig i veien, - fra Prostebakken og til det som nå er Skagen Brygge Hotell.

Korprestene i domkirken har fått området nedenfor Valberget (Skagen), i andre halvdel av 1200-tallet. De har delt det opp i tre eiendommer – indre, midtre og ytre Skagen. Soknepresten i Martinskirken kan også ha skilt ut noen andre tomter fra prestegården; ytterst på sin eiendom, men det er usikkert.⁴⁸

En gang etter den store mannedauden i 1349-1350 ble Martinskirken og prestegården nedlagt. Biskopen, kongen og korprestene delte området seg i mellom. Kongen overtok det som lå øst for Kirkegata, biskopen fra Kirkegata til gata Skagen og korprestene stripa langs Vågen. Kirkegata ble anlagt i grensen mellom kongens og biskopens eiendommer, og gata Skagen (opprinnelig gata til Skagen) mellom korbrødrenes og biskopens eiendommer.

Det var på slutten av 1500-tallet en kraftig folketallsøkning i Stavanger. På 1560-tallet ble størstedelen av området langs sjøen fra Prostebakken til Valberget solgte eller makeskiftet til Erik Rosenkrantz. Erik Rosenkrantz' eiendom ble delt opp i festetomter. Fra 1578 ble området mellom gata Skagen og Kirkegata delt opp – i stor grad til de som bodde i parsellene langs Vågen, mot en festeavgift til kongen. Folketallsveksten ga økt handel, og økt behov for tilkomst av større fartøyer. En har på 1500-tallet fylt ut en god del i Vågen.

Takk for hjelpen til

Halldis Hobæk for tålmodighet til å forklare det hun hadde funnet, og for å rette på min forståelse!

Forkortelser

AM = Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger; **DN** = Diplomatarium Norwegicum; **NRA** = Riksarkivet i Oslo; **NRR** = Norsk Riksregistrarer; **PA** = Privatarkiv; **RA** = Rogalands avis; **RN** = Regesta Norvegica; **SAK** = Statsarkivet i Kristiansand; **SAS** = Statsarkivet i Stavanger; **SBA** = Byarkivet i Stavanger; **SMÅ** = Stavanger Museums Årbok.

⁴⁷ Sandvik og Griffin, 2006, side 3, jamfør Sandvik, 2006, side 11 og Sandvik, 2008, side 5-6.

⁴⁸ Breddene på Skagen 10, 22, 24 og 26 er sammenliknbare med breddene på Skagen, og kan derfor ha omtrent samme alder. Det er ikke historiske kilder eller arkeologiske funn som understøtter dette.

Referanser

Brendalsmo Jan og Knut Paasche: Nye og spennende funn i Stavanger sentrum, NIKUs hjemmesider, 2014. Besøkt 5.6.2015.

Brendalsmo Jan og Frans-Arne Stylegar: Runde kirkegårder, Årbok Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, Årgang 157, 2003.

Brøgger Anton Wilhelm: Stavangers historie i middelalderen, Stavanger, 1915.

Christoffersen Axel: I brygge, bod og strete, Karmøyseminaret Havn og handel i 1000 år, Dreyer forlag, 1997.

Daae Ludvig: Om Stavanger Stift i Middelalderen, Historisk tidsskrift, bind 3V, 1899.

Dunlop Alexander Rory: Innberetningen om arkeologiske forundersøkelser i Skagen 18, Stavanger, NIKU Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU oppdragsmelding 004, Bergen, 1995.

Elgvin Johannes: En by i kamp, Stavanger bys historie, 1536-1814, Stavanger, 1956.

Erichsen A. E.: Samlinger til Stavangers historie, Stavanger, 1903.

Frimann Christopher: Stiftelser og gavebrev i Kongeriget Norge, anden del, København, 1777.

Giese Jan: Manufakturhuset i Bergen og grunnleien i Stavanger, Bergens Tidende, 21.12.1968.

Henriksen Chr. (Christian) (1839-1920): Stavanger i svunne dager. Dreyer forlag, Stavanger, 1975. *Første utgave ble utgitt i 1908.*

Hobæk Halldis: Kirkegaten 22, Arkeologisk registrering ved etablering av nybygg. Stavanger kommune, Rogaland 2014, NIKU oppdragsrapport 123/2014, Oslo, 2015.

Kvitrud Arne: Hvor lå Olavsklosteret i Stavanger? Ætt og heim, Lokalhistorisk årbok for Rogaland, 2006.

Kvitrud Arne. Arnegård i Stavanger. Ætt og heim, Lokalhistorisk årbok for Rogaland, 2009.

Kvitrud Arne: Middelalderens Skagen, Stavanger Museums årbok, 2016.

Lillehammer Arnvid: Rapport om forprosjektet mellomalderbyen Stavanger. Spørsmål om grunnlegginga av Stavanger by. Arkeologisk Museum i Stavanger, 2000.

Løken Trond: Breiavatnet er Stavanger bys historiebok. Arkeologisk Museums rapport, bind 12B, Stavanger 1999.

Sandvik Paula Utigard: Under overflaten i mellomalderbyen Stavanger, Frå haug ok heiðni, nummer 3, Stavanger, 2006.

Sandvik Paula Utigard og Kerstin Griffin: Tusenårsstedet i Stavanger kommune: Rapport frå boringane i indre delen av Vågen i oktober 2006, AmS oppdragsrapport 2006/13.

Sandvik Paula Utigard: Skagen 4a, Stavanger. C-14-dateringar av sedimenta påvist ved boringar i oktober 2005, Oppdragsrapport 2008/9, Stavanger 19.2.2008.

Skre Dagfinn: The Skiringssal Thing site þjoðalyng. I boka Kaupang in Skiringssal, Kaupang Excavation Project Publication Series, Vol. 1, Norske Oldfunn XXII, side 385-406, Aarhus University Press, Aarhus, 2007.

Steinnes Asgaut: Om lovarbeidi etter Peder Claussøn Friis. Maal og minne, Oslo, 1962.

Zoëga Guðný: Early church organization in Skagafjörður. North Iceland. The results of the Skagafjörður Church project, Collegium Medievale, Oslo, 2014.